

Sveučilište u Splitu

**FAKULTET
GRAĐEVINARSTVA,
ARHITEKTURE I GEODEZIJE**

OSNOVE POSLOVNE EKONOMIJE

Predavanje: 15. cjelina – prvi dio

15. EKONOMIKA ČIMBENIKA (FAKTORA RADNOG PROCESA)

- Svaki radni proces angažira, zahtijeva tri elementarna čimbenika: rad, sredstva za rad i predmete rada.
- Makroekonomija rad i sredstva za rad promatra kao proizvodne snage jednog društva, a sredstva za rad i predmete rada kao sredstva za proizvodnju jednog društva odnosno gospodarstva.
- Mikroekonomija, odnosno ekonomika poduzeća rad i poslovna ekonomija, sredstva za rad i predmete rada tretiraju kao čimbenike proizvodnog procesa u proizvodnim i uslužnim poduzećima (organizacijama).

15.1 Ekonomika rada

- **Rad** se općenito može definirati kao svjesna i unaprijed smišljena djelatnost čovjeka, usmjerena ostvarivanju određenog svrhovitog i korisnog cilja na bilo kojem području života.
- **U ekonomskom smislu**, rad predstavlja čovjekovu djelatnost u pravcu proizvodnje dobara i usluga radi podmirivanja potreba ljudi.

15.1.1 Podjela rada

Podjela rada:

- prirodna podjela rada (po spolu i dobi), i
- društvena podjela rada (između djelatnosti i grana), i to: opća (poljoprivreda, obrt, trgovina i druge djelatnosti); posebna i pojedinačna (u poduzećima i drugim organizacijama).

Pojedinačna podjela rada (u poduzećima):

- Horizontalna podjela rada - karakteristično je obavljanje funkcionalno samostalnih djelatnosti koje se mogu obavljati neovisno o drugim poslovima
- Vertikalna podjela rada - temelji se na odvijanju radnog procesa po fazama, od nižih prema višim razinama, tako da je završetak prethodne faze pretpostavka za odvijanje sljedeće faze.
 - *Tehnička* - podjela rada izrade nekog proizvoda raščlanjuje se na operacije, zahvate, pokrete i mikro pokrete.

15.1.1 Podjela rada

Vrste rada ovisno o stajalištu s kojeg promatramo rad :

- tjelesni ili fizički i umni rad
- individualni i društveni rad
- jednostavni i složeni rad
- proizvodni i neproizvodni rad
- korisni i nekorisni rad
- direktni i indirektni rad
- živi i minuli rad
- kreativni i rutinskom rad

15.1.2 Proučavanje rada

Proučavanje rada - kritičko preispitivanje postojećeg načina rada usmjereno na poboljšavanje dosadašnjih i iznalaženje i primjenu novih radnih postupaka.

Svrha proučavanja rada :

- da se rad olakša,
- da se radom ostvare što veći i bolji učinci,
- da se poboljša profesionalna selekcija prilikom raspoređivanja ljudi naposao, unaprijedi plaćanje rada, i slično.

Proučavanje rada odvija se u okviru triju osnovnih područja:

- studija rada,
- studija vremena
- studija pokreta

15.1.2 Proučavanje rada

Studija rada - želi se utvrditi:

- što se radi (o tome ovisi izbor svih čimbenika radnog procesa),
- s kojom svrhom se radi (da se ne troše uzalud vrijednosti poduzeća),
- tko radi (posao treba obavljati onaj tko je najkvalificiraniji),
- gdje se radi (da se ne bi rad odvijao na pogrešnom mjestu),
- kakvim sredstvima se radi
- kada se radi (posao treba obaviti u za to predviđeno vrijeme)
- pod kakvim uvjetima se radi (o tome ovisi sigurnost, zdravlje, zadovoljstvo i efikasnost radnika, a time i uspješnost poduzeća).

15.1.2 Proučavanje rada

Studija vremena - ima za cilj utvrditi kako se iskorištava radno vrijeme radnika, sredstava za rad, te vrijeme skladištenja, transporta i obrade predmeta rada.

Za utvrđivanje stvarno potrebnog, vremena izvršenja radnog zadatka potrebno je sljedeće:

- utvrditi vrijeme izrade nekom od za to predviđenih metoda: snimanjem, formulama za strojni rad te sustavima unaprijed određenih vremena,
- analizirati vrijeme izrade i gubitke u radu,
- izračunati potrebno vrijeme i normu.

15.1.2 Proučavanje rada

Svrha **studija pokreta** je da se svaki posao obavi sa što je moguće manjim brojem pokreta, što većom lakoćom i što manjim utroškom energije radnika.

Težište studija pokreta je na proučavanju operacija i njihovih dijelova - zahvata, pokreta i mikro pokreta.

15.1.3 Plaćanje radnika

Balans između značajnog troška za većinu poduzeća i motivacije zaposlenih i njihove proizvodnosti.

Kompenzacija jesu ukupna (sva) primanja koja imaju financijsku vrijednost (direktnu ili indirektnu) koju zaposleni primaju za svoj rad, odnosno po osnovi rada.

Kompenzacija = Plaća + Beneficije + Sudjelovanje u dobiti

15.1.3 Plaćanje radnika

Plaća je najznačajniji dio kompenzacije (neposredne isplate u novcu).

Kod plaća se razlikuje plaća za izvršeni rad i naknada plaće.

Plaća za izvršeni rad obuhvaća sljedeće elemente:

- osnovnu plaću
- stimulativni dio plaće i
- dodatke: za rad pod posebnim okolnostima, odnosno za rad pod otežanim uvjetima rada.

Naknade plaće odnose se na isplate za vrijeme kada zaposleni iz opravdanih razloga ne rade.

$\text{Plaća} = \text{Osnovna plaća} + \text{Stimulativni dio plaće} + \text{Dodaci} + \text{Naknade}$

15.1.3 Plaćanje radnika

Osnovna plaća - dio plaće koji zaposlenome pripada bez obzira na njegove rezultate rada.

Osnovna plaća = Najniža plaća • Složenost radnog mjesta

Najniža plaća danas se najčešće utvrđuje kolektivnim ugovorima ili čak zakonom.

Relativne vrijednosti radnih mjesta određuju se različitim metodama procjene složenosti na razini poduzeća, ali se često metodologija i osnovni okvir za procjenu (platne grupe) utvrđuje kolektivnim ugovorima ili drugim aktima na višoj razini. Način na koji se izražava relativna vrijednost radnih mjesta može bit različit, u zavisnosti od metode procjene koja se koristi, a najčešće su to koeficijenti, bodovi ili jednostavno satnica za određeno radno mjesto.

15.1.3 Plaćanje radnika

Sustavi stimulativnog plaćanja:

- plaćanja po vremenu
- plaćanja po učinku, odnosno po jedinici proizvoda ili usluge
- premijska plaćanja (dobiva se kao dodatak za veći učinak)
- udio u dobiti i u kapitalu poduzeća

Stimulativno plaćanje - dizajn sustava kompenzacija kojim se potiče (stimulira) zaposlene da se ponašaju na određeni način.

Osnovni skupine sustava stimulativnog plaćanja:

- Sustavi plaćanja po vremenu
- Sustavi plaćanja po učinku

15.1.3 Plaćanje radnika

Elementi stimulativnog plaćanja:

- **količina** (to je najčešće korišteni element; može biti mjerena na različite načine i na različitim razinama),
- **kvaliteta** (također može biti utvrđivana i praćena na različite načine i na raznim razinama),
- **utrošak ili iskorištenje proizvodnih resursa** (materijala - osnovnog i pomoćnog; strojeva - odnosno utroška vezanih uz njih; te radnog vremena),
- **ostvarenje rokova** (izvršenje radnih zadataka u definiranim rokovima ili prije zadanih rokova),
- pokazatelji **ponašanja na radnom mjestu** (prisustvo na radu, vjernost firmi, zalaganje, inventivnost i inovacije, odnos prema suradnicima ili strankama, itd.),
- **znanja i sposobnosti** ('skill based pay').

15.1.3 Plaćanje radnika

Metode utvrđivanja stupnja izvršenja radnih zadataka (učinka):

- **Ocjenjivanje** je sustavna valorizacija radnikove djelotvornosti u izvršavanju poslova koji su mu povjereni. Za procjenu radnog doprinosa koriste se sljedeće metode: rangiranje, uspoređivanje u parovima, izbor tvrdnji i skale sudova. Bitno je definirati metodiku kojom će se ocjenjivati; upoznati zaposlene na koje će se ocjenjivanje primjenjivati, s metodom i onim što se od njih očekuje, te odredili način na koji će se ocjene povezivati s nagradom
- **Mjerenje** je egzaktno uspoređivanje ostvarenog, sa zadanim (normom). Može se raditi o vremenskoj i količinskoj normi koje dobivamo:
 - iskustvene metode
 - statističke metode
 - znanstvene metode

15.1.3 Plaćanje radnika

Karakteristike sustava stimulativnog plaćanja:

- između plaće i rezultata rada mora postojati jasna i nedvosmislena veza;
- sustav plaćanja mora se zasnivati više na nagrađivanju nego na kažnjavanju radnog ponašanja;
- plaća mora biti vezana uz one pokazatelje radnog učinka na koje pojedinac svojim djelovanjem može stvarno utjecati, a standardi performanse moraju s aspekta izvršitelja biti dostižni, ostvarivi;
- povećanje plaće koje rezultira iz većeg radnog učinka mora biti dovoljno veliko da opravda dodatni napor koji se ulaže (treba uložiti) za njegovo ostvarenje;
- plaće se moraju percipirati kao adekvatne uloženom radu i pravedne u usporedbi s drugima;
- razlike u plaći između dobrih i loših radnika moraju biti značajne

15.1.3 Plaćanje radnika

Dodaci (na plaću) predstavljaju uvećanje plaće za rad odrađen pod posebnim uvjetima.

Dodaci za rad pod posebnim okolnostima:

- dodatak za rad u smjenama,
- dodatak za dvokratni rad,
- dodatak za rad noću,
- dodatak za rad nedjeljom i u dane državnih praznika,
- dodatak za prekovremeni rad,

Dodaci za rad pod (povremeno) otežanim uvjetima:

- posebno težak fizički rad,
- rad u situacijama izražene opasnosti od oboljenja i/ili ozljeda,
- rad u neprirodnom i skućenom položaju,
- rad na otvorenom (izloženost vremenskim nepogodama)

15.1.3 Plaćanje radnika

Naknade plaće isplaćuju se za vrijeme koje zaposleni **nije radio** iz opravdanih razloga (definiranih zakonom, kolektivnim ugovorom ili pravilnikom poduzeća). Naknade mogu biti:

- naknada plaće za vrijeme bolovanja,
- naknada plaće za vrijeme korištenja godišnjeg odmora i plaćenog dopusta,
- naknada za vrijeme polusatnog odmora u toku radnog dana,
- naknada plaće za dane praznika u kojima se ne radi (a inače bi se bilo radilo),
- naknada za vrijeme izostanaka po pozivu vojnih i drugih organa vlasti (do kojih je došlo bez krivnje zaposlenog),
- naknada plaće za vrijeme suspenzije i pritvora,
- naknada za vrijeme odsustvovanja zbog (obaveznih) zdravstvenih pregleda i davanja krvi,

15.1.3 Plaćanje radnika

Beneficije su drugi značajan element u ukupnoj kompenzaciji. Mogu biti:

- zdravstveno osiguranje (osnovno i dopunsko),
- mirovinsko osiguranje (osnovno i dopunsko),
- životno osiguranje i osiguranje od nesreća,
- osiguranje od šteta (na nepokretnoj i pokretnoj imovini),
- rješavanje ili pomoć u rješavanju stambenog pitanja,
- osiguravanje smještaja u objektima poduzeća,
- prijevoz na posao ili plaćanje troškova prijevoza na posao,
- osiguranje prehrane u toku rada ili naknada troškova prehrane,
- smještaj i briga o djeci (zaposlenika) za vrijeme rada,
- plaćanje ili omogućavanje besplatnog odmora i rekreacije,
- plaćanje članstva u profesionalnim, kulturnim i drugim udruženjima,

15.2 Ekonomika sredstava za rad

15.2.1 Pojam i klasifikacija sredstava za rad

Sredstva za rad - stvari koje radnik koristi u obradi predmeta rada. Sva sredstva za rad mogu se svrstati u dvije osnovne skupine:

- sredstva za rad u užem smislu, pomoću kojih se obrađuje predmet rada ili se neposredno djeluje na njega: strojevi, alati i slično,
- sredstva za rad u širem smislu, koja na posredan način omogućavaju odvijanje radnog procesa i predstavljaju njegove objektivne uvjete: zgrade, ceste, uređaji i slično.

Klasifikacija sredstava za rad u poduzećima:

- Zemljište, zgrade, uređaji, strojevi, transportna sredstvostoka. u suvremenim poduzećima kao sredstvo za rad stoka je potpuno iščezla, mada se u poljoprivredi još uvijek značajno koristi, alati, modeli i sprave za mjerenje i inventar

15.2.2 Kapacitet sredstava za rad

Kapacitet sredstava za rad je sposobnost tog sredstvu da ostvari određeni učinak, odnosno:

- da u jedinici vremena proizvede ili obradi određenu količinu proizvoda ili proizvede određenu količinu energije,
- da preveze određenu količinu predmeta rada ili ljudi
- da primi u sebe određenu količinu predmeta ili ljudi
- da ostvari i neke druge učinke

Ovako definiran kapacitet sredstava je **količinski ili kvantitativni kapacitet**. Međutim, moguće je analizirati kapacitet s kvalitativnog stajališta. **Kvalitativni kapacitet** sredstva za rad je njegova sposobnosti da određeni učinak ostvari u željenoj kvaliteti.

15.2.2 Kapacitet sredstava za rad

Kapaciteti sredstava za rad razlikuju se prema nekoliko kriterija:

- Prema **vrsti** sredstava za rad razlikuju se kapaciteti zgrada, uređaja, pogonskih strojeva, transportnih sredstava, i slično.
- Prema **opsegu** razlikuje se kapacitet svakog pojedinog sredstva za rad; kapacitet skupine sredstava za rad koja su funkcionalno povezana u radnom procesu, pri čemu je kapacitet dotične skupine sredstava za rad određen propusnom moći najslabijeg sredstvu za rad; te kapacitet poduzeća.
- Prema **čimbenicima iskorištenja** kapaciteta razlikuje se tehnički i ekonomski kapacitet.

15.2.2 Kapacitet sredstava za rad

	I.		II.		III.		
A	B	C	D	E	F	G	
x	x	x	x	x	x	x	(%)
0	20	40	60	80	90	100	

Slika 41. Stupnjevi iskorištavanja kapaciteta i rezerve kapaciteta

A = mirovanje. Kao posljedica nekorištenja kapaciteta javlja se gubitak u iznosu ukupnih fiksnih troškova.

B = minimalno iskorištavanje kapaciteta. U ovoj točki poduzeće postigne najmanji stupanj iskorištavanja koji se ekonomski može prihvatiti u danoj prilici – smanjenje gubitka

C = točka pokrića troškova. Pri ovom stupnju iskorištenja kapaciteta izjednačuje se ukupni prihod i ukupni troškovi.

D = postignuto korištenje kapaciteta. U ovoj točki postiže se stvarna iskorištenost kapaciteta. Ekonomski efekt ovog stupnja iskorištenosti kapaciteta je pozitivan poslovni rezultat.

15.2.2 Kapacitet sredstava za rad

E = planirani stupanj iskorištenja kapaciteta. Ovaj stupanj iskorištenosti kapaciteta ostvaruje se pod normalnim poslovnim okolnostima

F = optimalna iskorištenost kapaciteta. Kod ovog stupnja iskorištenosti kapaciteta ostvaruje se najpovoljnija iskorištenost kapaciteta s obzirom na potrebe tržišta, prosječne troškove i poslovni rezultat.

G = maksimalna iskorištenost kapaciteta. Maksimalnu iskorištenost kapaciteta karakterizira progresija varijabilnih troškova i smanjenje pozitivnog poslovnog rezultata

I.= prva rezerva kapaciteta. Do prve rezerve kapaciteta, odnosno ne ostvarivanja planirane iskorištenosti kapaciteta dolazi zbog nenadanih nepovoljnih unutrašnjih ili vanjskih okolnosti

II.= druga rezerva kapaciteta. Druga rezerva ostaje neiskorištena zbog postojanja uskog grla koje se nije moglo otkloniti;

III.= treća rezerva kapaciteta. Ova rezerva ostaje neiskorištena zbog, nedovoljne potražnje proizvoda ili usluga, jake konkurencije, nepovoljnih prodajnih cijena, i sličnog.

15.2.2 Kapacitet sredstava za rad

Mjerenje iskorištenosti kapaciteta sredstava za rad:

- **Energetskih strojeva** - odnos iskorištenih i mogućih sati rada; odnos ostvarenog prema mogućem učinku u jedinici vremena; odnos ukupne količine proizvedene energije prema mogućoj.
- **Radnih strojeva** - provodi se stavljanjem u odnos ostvarenih sati njihova rada prema kalendarskim; režimskim (kalendarsko vrijeme umanjeno za praznike, odmori i međusmjenske prekide), normiranim (režimsko vrijeme umanjeno za normirane gubitke zbog održavanja i popravaka strojeva, čekanja i drugih predvidivih zastoja) i predviđenim satima rada (normirano vrijeme umanjeno za moguće izvanredne gubitke zbog više sile).
- **Transportnih sredstava** - odnos ostvarenih prema mogućim satima vožnje, plovidbe ili leta; odnos prevezenog tereta prema nosivosti; odnos ostvarenih tona-kilometara prema mogućim tona-kilometrima

15.2.2 Kapacitet sredstava za rad

- **Mjerenje iskorištenosti ostalih sredstava za rad** može biti, primjerice:
 - iskorištenost cisterni (prosječna stvarna iskorištenost u odnosu na moguću),
 - iskorištenost skladišta (ostvareni promet prema raspoloživom kapacitetu),
 - iskorištenost kino-dvorana i drugih prostora (ostvareni broj posjetitelja prema mogućem broju posjetitelja).

15.2.3 Održavanje sredstva za rad

Održavanje sredstava za rad ima cilj osigurati u što dužem vremenu funkcionalnost sredstava za rad. Može biti:

- tekuće ili investicijsko
- preventivno ili naknadno
- vlastito ili uslužno

Ukoliko se održavanje odvija redovito i kvalitetno, moguće je očekivati niz pozitivnih ekonomskih efekata, kao, primjerice:

- povećanje raspoloživosti sredstava, a time i veću proizvodnju i ukupni prihod,
- smanjivanje prosječnih fiksnih troškova
- opadanje troškova predmeta rada po jedinici učinka zbog njihovog bržeg obrtanja (manji troškovi skladištenja, kamate na kredite za obrtna sredstva),
- smanjivanje plaćenog, a neizvršenog rada radnika na čijim su sredstvima za rad bili spriječeni mogući ili otklonjeni nastali kvarovi.

X.Literatura

Poslovna ekonomija; Dr. sc. Dragana Grubišić; Split 2004

Y. Pitanja i odgovori

1.) Nabroji tri elementarna čimbenika radnog procesa!

To su rad, sredstva za rad i predmete rada.

2.) Što je rad, u ekonomskom smislu?

U ekonomskom smislu, rad predstavlja čovjekovu djelatnost u pravcu proizvodnje dobara i usluga radi podmirivanja potreba ljudi.

3.) Što je kompezacija?

Kompenzacija jesu ukupna primanja koja imaju financijsku vrijednost koju zaposleni primaju za svoj rad, odnosno po osnovi rada.

4.) Što su sredstva za rad?

Sredstva za rad su stvari koje radnik koristi u obradi predmeta rada. Strojevi, alati, zgrade, ceste, uređaji i slično.

5.) Što su naknade plaće?

Naknade plaće isplaćuju se za vrijeme koje zaposleni **nije radio** iz opravdanih razloga (definiranih zakonom, kolektivnim ugovorom ili pravilnikom poduzeća).

Sveučilište u Splitu

**FAKULTET
GRAĐEVINARSTVA,
ARHITEKTURE I GEODEZIJE**

HVALA NA PAŽNJI !